

DOI 10.51558/2490-3647.2021.6.4.93

UDK 821.111'373.45

Primljeno: 03. 07. 2021.

Pregledni rad

Review paper

Saša Bradašević

REČI TURKIJSKOG POREKLA U DELIMA J. R. R. TOLKINA

Dž. R. R. Tolkin je bez svake sumnje jedan od najpoznatijih pisaca epske fantastike, čija su dela prevedena na skoro četrdeset svetskih jezika. Njegova dela opisuju čitavu istoriju jednog fiktivnog sveta, od prvog trenutka njegovog stvaranja, zajedno sa stvaranjem živih bića, i prožeta su večno prisutnom borbom dobra i zla. Na suprotstavljenim stranama se nalaze različite vrste humanoidnih bića, među kojima su vilenjaci, patuljci, orci, gobilini i naravno ljudi. Svi oni imaju veoma minuciozno izrađene genealogije i kulturne karakteristike. Tome je najviše doprinela autorova izuzetna lingvistička i filološka erudicija. Do sada su proučavaoci Tolkinovog stvaralaštva elaborirali povezanost Tolkinovih motiva i nordijskih mitova. To je očigledno kada se uzmu primeri mitoloških simbola i naziva. Autor je stvorio vilenjački alfabet i jezik inspirisan finskim jezikom i runama. Osim toga je izmislio još jezika oko kojih je stvorio čitave rase i kulture. Međutim, lična imena sluga tame, orka, goblina, kao nazivi mesta na kojima oni žive nisu stvorena na isti način kao i vilenjačka i nisu inspirisana skandinavskim jezicima. Prema njihovim fonetskim karakteristikama, ta imena se značajno razlikuju od vilovnjačkih i ljudskih. Tolkin je bio pristalica teorije zvučnom simbolizmu, koja je suprotstavljena teoriji o jezičkom relativizmu. Zvuk reči je trebalo da nosi i smisao reči, pa ih je Tolkin stvarao u skladu sa svojim osećajem. Jedna skupina reči koja se odnosi najviše na slugu tame, po svojim fonetskim i semantičkim karakteristikama podseća na staroturški, savremeni turski, kao i na druge turkijske jezike. Sličnosti i podudaranja reči mogu navesti na zaključak da je Tolkin zaista imao uvid u turkološka istraživanja toga doba, a ne da je samo posedovao izuzetnu lingvističku intuiciju.

Ključne reči: epska fantastika, Tolkin, vilovnjački jezik, rune, orci, goblini, fonetske i semantičke karakteristike, staroturški, turkijski jezici.

Džon Ronald Reuel Tolkin (1892-1972) je nesumnjivo jedan od najčitanijih pisaca epske fantastike, čija su dela prevedena na skoro četrdeset svetskih jezika. Predavao je srednjeengleski na Oksfordu, a bio je stručnjak i za staroengleski jezik. Napisao je mnogo pripovedaka i romana među kojima su najpoznatiji: *Hobit* (1937) i trilogija *Gospodar prstenova* (1954). Radnja pomenutih romana je smeštena u alternativnu verziju našeg sveta kojeg je Tolkin nazvao Srednja Zemlja po uzoru na naziv iz srednjeengleskog. U ovom izmišljenom svetu, pored ljudi, žive i različite vrste humanoidnih bića kao što su: vilenjaci, goblini, orci, trolovi, patuljci i naravno hobiti. Tolkin je često bio osuđivan u engleskim književnim krugovima pošto je bio upoređivan sa epigonima tadašnje lepe književnosti, ali uprkos tome je stekao odanu čitalačku publiku širom sveta. Njegova dela opisuju celokupnu istoriju Srednje Zemlje, od samog početka stvaranja sveta pa do nastanka čoveka i prožeta su neprekidnom borbom dobra i zla.

Biografija J. R. R. Tolkina je sigurno poznata svim zaljubljenicima u njegovo stvaralaštvo, ali zbog teme ovog rada uputno je da se osvrnemo na neke njene delove, što bi moglo da pruži potporu za način na koji je ovaj autor davao imena u svojim delima. Tolkin je još u ranoj mladosti pokazivao veliko interesovanje i talenat kada su u pitanju klasični jezici, tako da je već sa šesnaest godina posedovao izvrsno znanje latinskog, grčkog kao i gotskog jezika. Kasnije je na studijama na Oksfordu savladao i finski jezik. Od svoje mladosti, pa kroz ceo svoj radni vek na Oksfordu, kao profesor književnosti, uvek je bio zaokupljen stvaranjem novih jezika kojima su govorile različite rase u njegovim fantastičnim pričama. Iako nije bio naročito plodan kao akademski pisac, iznedrio je literarna dostignuća koja su postala jedan od temelja moderne kulture.

Tolkinova strast za stvaranjem jednog alternativnog sveta do najsitnijih detalja, najočiglednija je na primeru jezika kojima se govorilo u Srednjoj Zemlji. Sam autor je, kao vrstan filolog, pokazivao izuzetno divljenje prema ljudskoj sposobnosti govora koja je jedinstvena u ovom svetu. Prema Tolkinovom mišljenju, nijedna reč nije slučajna niti je nametnuta. Reči se pojavljuju da bi sobom pokazale pravu suštinu objekta na koji se odnose. Prema Tolkinu, drvo nije drvo dok ga neko tako ne nazove. Stvari, tako, u nama bude imena pomoću kojih stvarima omogućavamo pravo postojanje. Ovakvo mišljenje je u suprotnosti sa postmodernističkim stavovima o jeziku, koji tvrde da su reči samo znaci koji postoje da bi se razlikovali od drugih znakova, kao proizvod ljudskog nastojanja da unese red u kaos. Tolkin je u suprotnosti sa široko prihvaćenim stavom F. de Sosira da je jezik „sistem dogovorenih znakova“. Dakle kao takva, reč nema unutrašnje značenje, arbitrarnog je karaktera i prenosi se isključivo tradicijom. Suprotno tome, po Tolkinu, jezik je naš isključivi put u realnost.

Na početku svakako beše reč, a na kraju se ona, čak i kod Tolkiena, ovaploti i postade čovek. Potreba da se stvara jezik je primetna u najranijem uzrastu kod dece. I sam Tolkin priznaje da je od najranijeg uzrasta imao sklonost ka stvaranju sopstvenog jezika kao i druga deca. Za sebe, Tolkin kaže da je pripadao generaciji Nevboš govora¹ (Tolkien 2016:11). U stvaranju novog jezika, za Tolkiena je bilo najbitnije da uspostavi što jasniju vezu između reči i njenog značenja koju je nazivao “fonetska usklađenost” (phonetic fitness) i taj zadatak nije obavljao zarad naučnog eksperimenta, već zbog ličnog zadovoljstva (Tolkien 2016:24).

Nakon ovog kratkog uvoda, znajući da je Tolkin poznavao mnoge evropske i klasične jezike i da je po uzoru na njih stvorio petnaest veštačkih jezika koje koriste u svojim delima, postavlja se pitanje u vezi sa ovim radom: Kako je došlo do toga da se u Tolkinovim delima pojave reči koje se mogu naći u staroturkom jeziku, budući da nigde nije zabeleženo da je Tolkin, osim finskog, znao i jedan jezik van indoevropske grupe? Odakle je Tolkin, u slučaju da je ova tvrdnja tačna, crpeo svoju inspiraciju, s obzirom da je i sam rekao da on nije ništa izmislio, već da je samo ponovo otkrio? U svojim delima Tolkin je koristio različite jezike. To su:

1. Vilovnjački jezici:

- prvobitni kvenja
  - avarin (najmanje šest jezika)
  - obični eldarin
    - kvenja vanjarinska
    - noldorin kvenja
  - obični telerin
    - telerin iz Valinora (dijalekt kvenja)
    - sindarin (tri dijalekta)
    - nandorinski

2. Ljudski jezici (pod uticajem avarinskog khuzdula):

- Jezici predaka Prve i Treće kuće Atanatárija
  - taliska (dva dijalekta)
    - adûnaic
      - vestron (pod uticajem sindarinskog i jezika Eriadora)
        - hobitski (pod uticajem severnjačkog)
      - crni adûnaic, Crnih Numenorejaca

---

¹ Nevboš kovanica od turskih reči reči nev (nov) i boš (prazan, besmislen) prim.aut.

- Jezik ljudi iz Eriadora tokom Drugog razdoblja
  - Jezici severnjaka
    - daliski
    - rohirički
  - Jezici predaka iz Druge kuće Atanitari
    - haladinski
    - dunlending
  - Drûg
    - Jezik Drúedaina iz Brethila
    - Jezik Vosa iz Drúadanske šume
  - haradrimski jezici
  - Istočnjački
  - Jezik Forodvajth Losotha
3. Patuljački:
- khuzdul
4. Jezik Enta
- Stari entski.
  - Novi entski
5. Ainura Ainur (valar i maiar)
- valarinski
    - Crni jezik, stvoren od zlog gospodara Saurona

Kada su u pitanju jezici kojima govore vilenjaci dokazan je uticaj finskog jezika, naročito finskog epa Kalevale, zatim Folsunga sage i Prstena Nibelunga. Gde se u svemu ovome može naći uticaj starog turskog jezika? Manje-više, svi Tolkinovi jezici (ima ih petnaest) su detaljno objašnjeni kada je pitanju način nastanka i leksika. Među ovim jezicima postoji jedan koji je najmanje objašnjen i kojim govore samo sile zla. To je “crni govor”, kojeg je stvorio zli gospodar Sauron i koji je iskvarena verzija valarskog jezika, kojim su govorili bogovi koji su stvorili svet. Taj crni jezik govore i razumeju samo sluge zla kao i oni koji nose zloglasni “prsten moći” oko kojeg se vrti čitava trilogija *Gospodara prstenova*. Jedini primer čistog “crnog govora” je onaj ugraviran na samom prstenu:

*Ash nazg durbatulûk, ash nazg gimbatul,
ash nazg thrakatulûk, agh burzum-ishi krimpatul.* (Tolkin 2001: 56)

*Jedan Prsten da svima gospodari, jedan za svima seže,
Jedan Prsten da sve okupi i u tami ih sveže*

Neki naučnici poput ruskog istoričara Aleksandra Nemirovskog u primeru “crnog jezika” vide uticaj drevnog huritskog jezika iz Mesopotamije koji je bio aglutinativni jezik.² U istu tu grupu jezika spada i savremeni turski jezik, pored drugih altajskih jezika. Osim ove jedne rečenice, u delima Tolkiena ne postoji drugi primeri, osim vlastitih imena i toponima za koje znamo da pripadaju onima koji sasvim sigurno govore “crni jezik”. Sve druge rase su izbegavale da govore ovim jezikom jer su smatrale da on poseduje veliku negativnu moć, pa se čak i sam autor uzdržavao od navođenja drugih primera ovog govora. Kao vrstan filolog, Tolkien je za jezik sluga tame izabrao ili stvorio onaj koji je zvučao strašno, grubo i zlokobno. U tom jeziku je postojalo obilje konsonantskih grupa, što je rečima davalo oštar ton. To se vidi u situaciji kada je i sam čarobnjak izgovorio natpis sa čuvenog prstena, što je i njega samog učinilo zastrašujućim. (Tolkien 1981:331). Budući da je huritski jezik delimično dešifrovan, ne postoje čvrsti dokazi u pogledu etimologije, osim činjenice da se radi o aglutinativnom jeziku. Negoveštaj pravca u kojem se može kratati ova filološka analiza se može naći kod Toma Šipija (Tom Shippey), jednog od najvećih autoriteta za Tolkienovo stvaralaštvo. On navodi da je Tolkien bio inspirisan Gotima kada je kreirao stanovnike Rohana, koji su sebe zvali “ljudi na konjima” jer su upravo tako Goti nazivali sebe. Poznato je da su Goti nagrnuili u Rimsko carstvo, pod pritiskom Huna iz Azije (Shippey 2005:144)

Može se nagađati da je Tolkien, budući izuzetan poznavalac indoevropskih jezika, za jezik sila tame izabrao neki koji ne pripada indoevropskoj grupi, a sa kojim je naša evropska civilizacija imala kontakta tokom svoje istorije. Najpoznatiji primer za to je jedna od ključnih bitaka koje se odigrala u trilogiji *Gospodar prstenova*. Reč je o borbi za Minas Tirit (Minas Tirith), grad koji se nalazi na Pelenorovim poljima. Ova bitka je odlučivala sudbinu kraljevstva Rohan i samim time čitave Srednje Zemlje. Minas Tirit na sindarinskom jeziku znači Beli grad. Postoje izvesne sličnosti između borbe za Minas Tirit i opsade Beograda 1456. godine koju je predvodio sultan Mehmed II. Kao što se Minas Tirit nalazio južno od kraljevstva Rohan, tako je i Beograd bio južno od Ugarske koja je bila meta osmanlijskih osvajanja. Oba grada se nalaze na moćnim rekama kao što su Dunav, odnosno Rauros. Istočno od Beograda nalaze se veliki planinski lanci Karpata, u području Valahije gde je živeo, zloglasni Vlad Cepeš ili grof Drakula, na isti način na koji je smešten Mordor, prestonica zlog gospodara Saurona. Ishod bitke je bio isti u oba slučaja – iako sa malim snagama, branitelji su uspeli da odole napadima.

---

² Preuzeto sa: <https://folk.uib.no/hnohf/orkish.htm> (pristupljeno 16. 03. 2021.)

Kako u smislu istorijske inspiracije postoje podudarnosti sa opsadom Beograda, to nam daje za pravo da posumnjamo u to da je i ista inspiracija korišćena za govor sila tame. Jezik turskih osvajača pripada aglutinativnoj grupi, što je još jedan nagoveštaj porekla “crnog jezika”. Pisanih spomenika u vezi sa starim turskim jezikom nema mnogo, i najraniji datiraju iz perioda 8-10. veka n. e. iz doline reka Orhon i Jenisej (Академия Наук СССР 1969: 10). Ovaj sistem runa ostao je u upotrebi u Ujgurskom kaganatu, a dosta je sličan i ranom hunskom alfabetu koji se koristio u 10. veku. Prema kineskim izvorima, koji su bili jedine pisane hronike toga vremena, turska plemena se beleže još u 6. veku n. e. i okarakterisani su kao potomci Huna (Tekin, Ölmez 1999:12). Ovde je važno naglasiti tu vezu sa Hunima, budući da je Tolkin unosi karakteristike ovog naroda u likove i kolektivitete svojih dela. Kao što je prethodno rečeno, Tolkin je koristio eufoničnost, ili njeno odsustvo, da bi bolje predstavio određenu rasu. Prema njemu, zastupljenost konsonantskih grupa i zatvorenih slogova je osobina jezika koja je karakteristična za negativce (Tolkien 2016: xxiii). Za razliku od vilenjačkih i ljudskih jezika koji su koji obiluju diftonzima i otvorenim slogovima, jezik palih bića je sušta suprotnost. Vilovnjački jezik Qenya (Quenya) je neka vrsta proto-jezika iz kojeg su nastali svi ostali, i kreiran je oslanjajući se dosta na elemente fonetike finskog jezika (Tolkien 2016: xvii). U nastavku ćemo dati pregled reči “crnog jezika” i ostalih Tolkinovih jezika sa mogućim interpretacijama, s obzirom na morfološku i semantičku sličnost ili potpuno podudaranje:

Ang (sindarinski) “železo”, najpoznatije kao deo imena Morgotove tvrđave pod nazivom Angband (Tolkien 1993: 55) u značenju “željezni pakao, mesto užasa”. Drugi deo ove sintagme je persijska reč *band* u značenju “brana, prepreka”, koja je bila ostala u upotrebi u osmanskome turskom jeziku. Imenica *ang* se pojavljuje i u sintagmama *Angbar* (Tolkien 1993: 178) u značenju “rudnik željeza” koji se nalazio u planinama oko ravnice Gondolin i *Gurtang* (Tolkien 1993: 276) ili “željezo smrti” koji predstavlja ime mača iskovanog za kralja Turina u Nargotrundu. Ovakve imenske sintagme su karakteristične za germanske i turkijske jezike. U staroturskom jeziku glagol *angmak* znači “vrištati” (Radloff 1893: 714). Iako se na prvi pogled ovakva etimologija čini nategnutom, ne treba smetnuti sa uma da je Tolkin u kreiranju jezika, kako smo naglasili, vodio računa o “fonetskom simbolizmu” i da je stvarao reči u skladu sa svojim estetskim osećajem (Tolkien 2016:li). Na takvo njegovo razmišljanje je uticao i stav nemačkog lingviste Blumfilda, koji je smatrao da glasovne skupine nose određena značenja (Tolkien 2016: 70). Česta upotreba guturalnih glasova kod Tolkina ima za cilj stvaranje estetskog doživljaja grubosti, okrutnosti. Pored ovog

mogućeg objašnjenja značenja, postoji u korpusu srednjeturških tekstova i sličan pridev *andband* u značenju “zaprepašten” (Radloff 1893: 738)

Ar(a) (vilovnjački) u značenju “plemenit, kraljevski” je veoma čest element u nazivima mesta i ličnih imena. Primeri ovog korena se vide u imenicama kao što su: *Aruena* (plemenita devojka), najlepša vilenjakinja koja je žrtvovala svoju besmrtnost zbog ljubavi prema smrtniku (Tolkin 1996: 210) ili *Arnor* (kraljevska zemlja) koju je osnovao Elendil u Srednjoj Zemlji nakon što je izbegao potop u Numenoru (Tolkin 1993: 381). Ova imenica je prisutna i kao titula vladara Numenora, kao što je to bio *Ar-Farazon*, poslednji kralj Numenora (Tolkin 1993: 353). U staroturškom jeziku *ar* može označavati “samopouzdanje” (Radloff 1893: 244), dok reč *ara* nosi značenje “spasenje” (Radloff 1893:244). Osim ove reči prisutna je i fonetski dosta slična reč *är* u značenju “heroj, junak” (Radloff 1893:752). S druge strane, u čagatajskom jeziku, koji je uticao na mnoge turkijske jezike i koji se govorio u Porti u 15. i 16. veku, imenica *ar* označava “sjaj, nakit” (Räsänen 1969: 22). Gledano na ovaj način, ova značenja se mogu okarakterisati kao kognati ideje o plemenitosti vilenjaka.

Azog, ime poznatog komandanta orkova iz Morije i jednog od glavnih negativaca, koji je odgovoran za smrt Trora, kralja patuljaka (Tolkin 2001: 35). Prema Tolkinu, poreklo imena Azog je nepoznato. Ova reč se može raščlaniti na glagol *azmak* u značenju “razbiti, izgubiti” i denominalni nastavak -ag, ig/-ak, ik, pa bi tako ime ovog komandanta Sauronove vojske moglo značiti “onaj koji je razbijen, izguban”, budući da je komandant orkova bio prekriven ožiljcima iz borbe i da mu je čak nedostajala leva ruka koju je izgubio u borbi sa kraljem patuljaka, Turinom Hrastoštitom (Radloff 1893: 752). S druge strane u tursko-tatarskom etimološkom rečniku prisutan je isti koren *az* koji nosi značenje “povrediti nekoga” (Vambery 1878: 10).

Bel (sindarinški) “snažan”, najčešće se može sresti u imenu Belega iz Doriata (Tolkin 1993: 203) i njegovog poznatog luka Beltrondinga (snažan odjek). U staroturškom jeziku, ispisano runskim pismom, reč *bel* označava pojas. (Radloff 1893:1606). Pojas je kod turskih plemena, isto kao i kod Avara, označavao snagu, moć i status. Avarski kagani su tradicionalno sahranjivani sa svojim skupocenim pojasom.

Cel (vilovnjački, izg. *kel*) “ići, trčati”. Najčešće se dovodi u vezu sa vodenim tokovima, pa je tako čest element u hidronimiji npr. Kelduin ili Kelon (reka, tok) ili Kelos (brzak). Reka Kelduin koja teče sa Usamljene planine ima svoj drugi naziv koji glasi “reka Trk” (Tolkin 2001: 353) U starom turskom kao i u savremenom u upotrebi je glagol sa osnovom *gel* u značenju “doći” (Radloff 1893:1110). I u

ujgurskom jeziku je pristuran identičan glagol *kelmek* sa istim značenjem (Vambery 1878: 96).

Culu (kvenja, zlato-crven) izovara se *kulu*, pojavljuje se u nazivima biljaka koje imaju crvene listove. Najpoznatije ime je *Kulurien* (crvena vatra), što je sindarinska verzija imena Laurelin, a što je naziv za jedno od dva drveta koja rastu u zemlji bogova (Tolkin 1993: 42). Ovdje do izražaja dolazi fonetska sličnost sa turskom reči *gül* (ruža). Naravno, to ne mora da znači, iako se može pomisliti da je u pitanju kognat reči ruža, pa zbog toga postoji veza po asocijativnosti, pošto i sam naziv ruža znači "crveno".

Gorthaur (užasan strah); *gor* ("strah") + *thaur* ("stravičan"). Predstavlja ime jednog od glavnih sluga Morgota u Silmarilionu, kasnije poznatog pod imenom Sauron (Tolkin 1993: 373). U osmanskome turskom jeziku može se naći slična fonetska varijanta *gür* u značenju "grob" koja je preuzeta iz persijskog jezika (Radloff 1893: 1637). Osim toga zabeleženo je i postojanje sufiksa *-gur* (glas) koji služi za građenje onomatopejskih reči (Erdal 1991: 472), pa bi ime ovog sluge moglo da se prevede kao "stavični zvuk".

Gorthol (kaciga užasa); *gor* (strah) + *thól* (kaciga), po analogiji sa prethodnim primerom. Predstavlja ime koje je uzeo Turin kao jedan od dva zapovednika u zemlji Dor-Kuartol (Tolkin 1993: 270).

Mar (kuća, dom, zemlja) se pojavljuje u nazivima porodica, dinastija, prebivališta. Prisutna je sintagmi Mar-nu-Falmar (Zemlja pod talasima) kako je nazvan Numenor nakon velikog potopa (Tolkin 1993: 369). U sličnom značenju se pojavljuje reč *mar* i u stroturskom jeziku u značenju "brdo" (Radloff 1893: 2026).

Mor (sindarinski: morn) u značenju "taman, mračan". Kao i većina jednosložnih reči, može se pratiti sve do staroturskog jezika u kojem ima isto značenje "ljubičast", kao i u savremenom turskom jeziku (Radloff 1893: 2124). Kod Tolkina ova reč je prisutna u mnogim složenicama kao što su:

Morvena (tamna osoba) od *morn* (tama) + *gven* (žena), predstavlja ime kćerke Baragunda i majke Turina i Nijanore (Tolkin 1993: 191)

Morchant (senka) od *morn* ("tama") + *cant* ("oblik"), predstavlja bilo kakvu senku koju baca svetlo (Tolkin 1993: 446)

Mordor (crna zemlja) od *morn* ("tama") + (*n-*)*dor* ("mesto"). Predstavlja naziv Sauronovog kraljevstva, istočno od planina Efel Duat (Tolkin 1993: 368)

Morgai – crna ograda; *morn* ("tama") + *cai* (= *cail* "ograda")

Morgot (mračni neprijatelj) od *morn* (mračan) + *coth* (neprijatelj) i predstavlja drugo ime za Melkiora, kojim ga je nazvao Feanor nakon što je ukrao Silmarile (Tolkin 1993: 97)

Morgulduin (reka crne magije) od *morn* (mrak) + (*n-*)*gûl* (magija) + *duin* (reka). Ovo je naziv reke koja teče sa Mračne planine, na granici sa zemljom Mordor (Tolkin 2002: 313)

Morija (crni kanjon) od *mor* (mračan) + *iâ* (bezdan), potonji naziv Kazad-Duma, kraljevstva patuljaka, Durinovih patuljaka, koji su živeli ispod Maglovite planine (Tolkin 1993: 114).

Mormegil (crni mač) od *morn* (crni) + *megil* (mač) i predstavlja ime koje je uzeo kralj Turin za vreme svog boravka u Nargotrondru, jer je hteo da izbegne lošu sudbinu svojih predaka (Tolkin 1993: 375).

Mornedhel (tamni vilenjak) od *morn* (tamni) + *edhel* (vilenjak) i označeva sve one vilenjake koji su odbili da krenu na Veliki marš sa ostalim vilenjacima, put Valinora, Zemlje bogova (Tolkin 1993: 75)

Morikvendi (tamni vilenjak) od *morn* (tamni) + *quendi* (vilenjak), i odnosi se na sve one vilenjake koji nisu videli prvu svetlost Silmarila, već samo sunce i mesec (Tolkin 1993: 65)

Nar (vatra, plamen). Pojavljuje se u nazivu *Narja* (vatreni prsten), jednom od tri prstena vilenjaka kojeg je nosio Mitrindir (Tolkin 1993: 377) ili u imenu Narmakil (vatreni mač), sedamnaestog kralja Gondora. U Tolkinovim delima ova se reč često dovode i u vezu sa Suncem. Pa tako naziv za proleće glasi Narvinje (novo sunce, vatra). U staroturskom, a takođe i u savremenom turskom jeziku, reč *nar* znači “vatra, plamen” i ona je preuzeta iz persijskog jezika.

Feanor (duh vatre) od *faer* (duh) + *naur* (vatra). Predstavlja ime jednog od najvećih vilenjaka koji se na kraju priključio bogovima. On je najstariji sin boga Finvea i izumitelj pisma (Tolkin 1993: 71). U drugom delu njegovog imena je očigledna sličnost sa turskim rečima *nar* (vatra) i *nur* (svetlost), koje su u turski došle iz arapskog i persijskog jezika.

Ogr ili *baug* je jedno od monsturoznih stvorenja koja se spominju u Tolkinovim delima. Po nekima to je samo drugi naziv za trolove (Tolkin 2001: 333). U starom turskom jeziku reč *ogur* upućuje na lopova ili bandita (Radloff 1893: 1110) ili *ogri* u istom značenju (Radloff 1893: 1120). Takođe, fonetski slična varijanta je glagol *ögür* u kumanskom dijalektu turskog jezika koji se nekada govorio na prostoru ruskih stepa i koja označava “režanje”, dok kao imenica ista ova reč označava “skupinu životinja” (Radloff 1893:1197).

Olog-hai su rasa unapređenih trolova, izuzetno jakih i inteligentnih ratnika. Oni predstavljaju rasu “unapređenih” trolova koje stvorio Sauron za vreme trećeg razdoblja, kako bi pokorio Srednju Zemlju. Pojavljuju se u filmskoj verziji romana

Hobit. Ime je izvedeno od naziva Sauronovog komandanda za vreme Rata prstena (Foster 2001). Na staroturskom jeziku reč *ulug* znači “veliki, unapređeni” (Radloff 1893:1698). Ovaj naziv se ne pojavljuje ni u jednoj knjizi, već samo u dodacima originalnim izdanjima gde se oni dovode u vezu sa čarobnjakom Sarumanom i Uruk-Hai (Tolkin 2001: 427).

Orci ili ponakad nazvani goblini su vojska zlog gospodara Saurona iz *Gospodara prstenova*. Oni su stvoreni od strane mračnih sila kao pešadija u borbi protiv vilenjaka i ljudi (Tolkin 1981: 444). U starom turskom jeziku reč *örök* je označavala “duha” (Radloff 1893: 1339). U Tolkinovim jezicima nema umlauta pa se ovo može smatrati fonetskom varijantom turskog originala iz kojeg su možda izvedena imena orci i uruk-hai. Fonetski slična je i reč *örük* koja u čagatajskom jeziku znači “vojni kamp” (Radloff 1893: 1223).

Saruman ili Saruman Beli je najmoćniji čarobnjak, andeoske rase Majar, koji je u Srednju zemlju poslat od samih bogova (Tolkin 1981: 44). Sam pridev “beli” upućuje na tursku reč *sarı* (žuto), koja se često koristi u značenju “beo, bled” ili “plavokos”. Ovaj čarobnjak je prikazan kao starac bele brade i kose, uvek odeven u belo.

Turin (tajna, sindarinski) je ime izabrano za potomka Hurina i Morvene, koji je u veličanstvenom sukobu ubio zmaja Glaurunga (Tolkin 1993: 149). U staroturskom jeziku postoji reč *törü* u značenju “uništiti” (Radloff 1893: 1254).

Tum (dolina), najčešće se koristi za duboke i hladne doline. Najpoznatija je Tumladen, koja okružuje Gondolin (Tolkin 1993: 146). U starom turskom jeziku reč *tum* označava “donji tok reke” (Radloff 1893: 1517). U ovom slučaju može se videti da obe reči imaju toponimsko značenje. Slična fonetska varijanta *dum* u kirgiskom jeziku znači “veliki” (Radloff 1893: 1822).

Uruk-hai su unapređena verzija orka koji su obitavali u Isengardu (Tolkin 2002: 45) i na crnom jeziku znači “orci”. Njih je stvorio čarobnjak Saruman kao udarne trupe u borbi protiv ljudi i vilenjaka. Na starom turskom postoji reč *urug* u značenju “udar”. Ona ima još i homonimnu varijantu koja znači “seme, narod”, a to bi se moglo dovesti u vezu sa načinom na koji su stvoreni, jer su se izlegali u zemlji poput crva (Radloff 1893: 1658). Postoji takođe i fonetska sličnost sa korenom *ürk* koji nosi značenje zastrašivanja. Zamena fonema g i k uturskom jeziku je uobičajena, budući da se radi o pravilu umekšavanja, odnosno gubitka zvučnosti na kraju reči, kao što je to slučaj u nemačkom jeziku. S druge strane, u tursko-tataskim jezicima se pojavljuje ista reč u značenju “izdanak” (Vambery 1878: 34).

* * *

Nakon svega, može se reći da postoji izvestan broj imena koja u sebi nose korene prisutne u staroturskom, osmanskome jeziku kao i drugim turskijskim jezicima. Mnoga takva imena služe za označavanje onih koji su na strani sila zla ili jednostavno imaju negativnu konotaciju. Iz gore pomenutih primera može se videti da je postojala izvesna doslednost u biranju tih naziva. Kontekst u kojim su se vodile glavne bitke u romanima i osobine koje su imali određeni likovi i stvari ukazuju na to da je Tolkien inspiraciju mogao naći u staroturskom jeziku ili radovima naučnika toga vremena koji su se bavili turkijskim jezicima budući da su već tada najstariji spomenici na turskom jeziku bili dešifrovani i da je Tolkien kao vrstan filolog i lingvista bio u mogućnosti da ima uvid u tada aktuelna lingvistička otkrića. Sa druge strane, potrebno je podsetiti se već spomenutog Tolkienovog stava da je jezike stvarao u skladu sa svojim ukusom. Obilje grlenih glasova i konsonantskih grupa koje zvuči grubo u odnosu na evropske jezike, u skladu sa svojom lingvističkom estetikom Tolkien je rezervisao za jezike palih bića i neprijatelja Srednje zemlje. U turkijskim jezicima azijskih stepa je možda pronašao uzor za nazive “sila tame”, a možda ga je njegova izuzetna lingvistička intuicija dovela do imena koja su obrađena u ovom radu.

BIBLIOGRAFIJA

1. Erdal, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden
2. Foster, Robert (2001), *The Complete Guide to Middle-Earth*, Random House Publishing Group, London
3. Tekin, Talat, Mehmet Ölmez (1999), *Türk Dilleri*, Simurg, İstanbul
4. Академия Наук СССР (1969), *Древнетюркский Словарь*, Наука, Ленинград
5. Radloff 1893:, Wilhelm (1893), *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialekte*, 1-7. band, Sanktpeterburg
6. Räsänen, Martti (1969), *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuches Der Türkschprachen*, Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki
7. Shippey, Tom (2005), *The Road to Middle-Earth*, Harper Collins Publishers, London
8. Tolkien, John Ronald Reuel (2016), *A Secret Vice*, Dimitra Fimi & Andrew Higgins (ed.), Harper Collins Publishers, London
9. Tolkin, Džon Ronald Reuel (1981), *Družina prstena*, Nolit, Beograd
10. Tolkin, Džon Ronald Reuel (2002), *Dve kule*, Esotheria, Beograd
11. Tolkin, Džon Ronald Reuel (1996), *Povratak kralja*, Esotheria, Beograd
12. Tolkin, Džon Ronald Reuel (2001), *Hobit*, Solaris, Novi Sad
13. Tolkin, Džon Ronald Reuel (1993), *Silmarilion*, Esotheria, Beograd
14. Vambery, Hermann (1878), *Turko-Tatarischen Sprachen*, F. A. Brockhaus, Leipzig
15. Wright, Joseph (1899), *Primer of the Gothic Language*, The Clarendon Press, Oxford

WORDS OF TURKISH ORIGIN IN THE WORKS OF J. R. R. TOLKIEN

Summary:

J. R. R. Tolkien is undoubtedly one of the most widely read epic fiction writers, translated into almost forty world languages. His works describe the entire history of an imaginary world, from the very beginning of its creation until the creation of man and are imbued with a constant struggle between good and evil. On the opposite sides there are different races of humanoid creatures, among which are: elves, dwarves, orcs, goblins, trolls, etc. They all have elaborate genealogies and cultural characteristics. The extremely rich philological education of the author himself contributed to that. The connections between Tolkien's work and Nordic myths have been shown in detail in science so far. This is most obvious when choosing mythological symbols and names. The author even created an elven language inspired by the Finnish language, for which he used runic alphabet. However, the names of the places where orcs, goblins and other servants of evil live, as well as their personal names, were not created after the example of elves. According to their phonetic characteristics, these names are significantly different from elven and human ones. In this paper, attention will be focused on such names, considering that they possess phonetic and semantic characteristics of the Turkish language, especially its older variants, and that they carry certain meanings that still exist in the modern Turkish language.

Key words: epic fiction, Tolkien, elven language, runes, orcs, goblins, phonetic characteristics, old Turkish.

Adresa autora
Author's adress

Saša Bradašević
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet
sasabradasevic@hotmail.com

